

Pedagoogiline mõte 1917 -1920. Aleksander Elango?

Lääne reformpedagoogika ideed jõudsid Eestisse aastail 1917–1920 peamiselt vastava pedagoogilise trükisõna kaudu, millele iseseisvuse rahuaastali lisandusid pedagoogide ja haridusjuhtide õppesõidud Lääne-Euroopa uue pedagoogilise mõtte keskustesse. Nende keskuste pedagoogilise ideepärandiga olid mitmed eesti juhtivad pedagoogid tuttavad ja võtnud omaks juba sealseid ideid enne 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni. Nõudes emakeelset kooliharidust ja mõistes hukka tsaari ajal üldlevinud tuupimismeetodi, tuginesid eesti haridustegelased Lääne, eelkõige Saksamaa ja Šveitsi uuenduspedagoogilisele mõttele, kus tähtsal kohal oli kodulugu (kodumaatundmine) algõpetuse kaudu.

Kodulooline printsiip eeldab teatavasti kooliõpetuse lähtumist lapsest endast, tema kodust, lähemast koduümbrusest ning lapse elukogemusest, mida kool püüab avardada ja süvendada, juhataes last iseseisvalt vaatlama ja tegutsema ning kõige selle kaudu teadmiste juurde. Selline käsitus pedagoogilises mõttes ulatub tagasi J. A. Komensky, J. J. Rousseau ja J. H. Pestalozzini, kes ühel või teisel viisil taolisi põhimõtteid juba eelmistel sajanditel arendasid ja kelle ideid võeti omaks ka teistel maadel, samuti Eestis. 19. sajandi lõpul, eriti 20. sajandi alguskümnendil hakati kodulugu kui õppeainet ja õpetus- ning kasvatusprintsipi aktiivsemalt rõhutama eelkõige Saksamaal ja Austrias. Oma osa etendas selles lastepsühholoogia areng 19. ja 20. sajandi vahetusel. Esimestena koduloost ja töökoolest lähemalt kirjutasid ning kursustel ka selle kohta loengutega Eesti õpetajatele esinesid Mihkel Kampmaa (ani 1936 Kampmann 1867–1943) ja Carl Heinrich Niggol (1851–1927). Need koolimehed ammutasid kooliuuenduslikke ideid vastavast saksakeelsest kirjandusest, kuid neil oli ka endil Lääne-Euroopa 19. sajandi uueaegsele pedagoogilisele mõttele tuginev pedagoogiline ettevalmistus.

C. H. Niggol oli omandanud pedagoogilise ettevalmistuse Tartu Elementaarkooliõpetajate (Hollmanni) Seminaris, mille lõpetas 1870. aastal. Seejärel töötas ta mitmel pool Tartu koolides ning lühemat aega ka Hollmanni seminari õpetajana. Alates 1919. aastast oli ta Tartu Õpetajate Seminaris pedagoogika ja käsitöö õpetaja. C. H. Niggol oli uuemakujulise tööõpetuse kindel pooldaja ja ka selle aine

kogenud õpetaja. Oma raamatu “Tegelik kasvatus enne kooli ja koolis”¹ eessõnas märkis ta, et kõne alla tulevad uuenduspüüdlused koolis pole küll just tuliuued, kuid kultuurrahvaste juures juba aastakümneid tarvitusel. Ise oli ta mõne aasta eest “Postimehes” pikema kirjutuse avaldanud ja Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsis ettekannetega esinenud. Ta kinnitas, et on tuginenud nii vanemale kui uuemale kirjandusele, et tema raamatus esitatavad seletused ning juhatused põhjenevad uuema aja uurimustele ning on seega praegusaja kõrgusel.² C. H. Niggol rõhutas, et vaja on põhimõtteliselt muuta vana üksnes mõistuse harimise eest hoolt kandvat õpetust, kus lapse vaimsed, kõlbelised ja kehalised jõud hooletusse jäetakse. Vaja on mitte üksnes teadmiste andmist, vaid inimese igakülgset arenemist. Vanade tuntud pedagoogikaklassikute kõrval viitas C. H. Niggol ka silmapaistvatele saksa kaasaegsetele reformpedagoogidele W. A. Layle, G. Kerschensteinerile, A. Pabstle, J. Deweyle, kelle töid ta oli lugenud ja uurinud. Alamas kooliastmes pidas C. H. Niggol tööõpetust rohkem õpetuse põhimõtteks kui õppeaineks, kus ei ole niivõrd tähtis töö produkt, kui lapse meelte ja tahte arendamine. C. H. Niggol pidas oluliseks, et tööõpetuses tuleb arvestada iga maa ja rahva iseärasusi, tema andeid, tarbeid ja võimalusi. Raamatu “Tegelik kasvatus enne kooli ja koolis” lõpul toodud kirjanduse loetelus oli 145 nimetust vene- ja saksakeelset kirjandust, peamiselt saksakeelset, nende hulgas ka J. Dewey, G. Kerschensteineri, W. A. Lay, W. Reini, H. Scharrelmanni, R. Seideli jt. omi.

M. Kampmaa oli oma pedagoogilise hariduse saanud Valga Kihelkonnakooliõpetajate (Cimze) Seminaris (1884–1888), kus noori õpetajaid valmistati ette J. H. Pestalozzi (1746–1827) ideid propageerinud ja arendanud saksa pedagoogi A. Diesterwegi didaktiliste vaadete vaimsuses. Siin omandas ta didaktilise põhiprintsiibi, mille kohaselt õpetus peab kulgema lapsele lähemalt kaugemale. See printsiip kätkeb juba endas koduloolist lähenemist algõpetuses. Hiljem oli M. Kampmaale kättesaadav saksakeelne uuem reformpedagoogiline kirjandus, mis avaldas suurt mõju tema pedagoogilistele vaadetele.

M. Kampmaa pidas aastail 1916–1917 õpetajate suvekursustel loenguid kodumaatundmisest ja avaldas oma ettekannete põhjal raamatu “Kodumaatundmise

¹ C. H. Niggol, tegelik kasvatus enne kooli ja koolis. Tallinn, 1918, lk.

² Samas, lk. 3.

õppeviis. Töökooli seisukohalt...”³ Selles rõhutas ta, et “Kasvatuse siht ja lapse vaimu arenemise seadused nõuavad, et kodukohaõpetus tuleb kooli õppekavasse üles võtta.” Kodumaa tundmise õpetus algkoolis peab olema mitte üksnes kui õppeaine, vaid ka kui õppeprintsip.⁴ Raamatus esitatakse programmiline ülevaade koduloo temaatikast põhimõttel lähemalt kaugemale, kodukohast kodumaani. Oluline koht on antud rahva töödele ja tegemistele, samuti loodus- ja minevikumälestiste tundmaõppimisele. Nii geograafia- kui ajalooaineline kodukoha materjal “tuleb keskendada ühe keskkoha ümber ja selleks olgu lapse isik. Lähtuda tuleb lapse enda tähelepanekutest, tema ümbrusest, et seda kõike täiendada ja aidata lapsel ülesanne avada ning teritada lapse silmi ja mõistust, et ta arusaamisega ja teadvalt oma ümbrust vaatleks.”⁵ Väga tähtsaks pidas nn. kodumaaõpetuses M. Kampmaa näitlikustamist ja vaatlust. See peab See sisendab õpilastesse sügavat osavõttu kodumaa huvidest, oma rahvale kaasatundmist ja kaaselamist. Õpetajatelt nõuab kodumaaõpetus aga laialdasi teadmisi kodumaast ja sisemist soojust, et mõistuse kõrval ka süda kõneleks.⁶ Õpetajaid kutsus ta üles osalema kodu-uurimises.

Eesti iseseisvuse ajal arendati C. H. Niggoli ja M. Kampmaa koduloolisi printsiipe edasi. Selleks olid nüüd tekkinud ka uued võimalused, sest haridus- ja õpetajate kongresside ettepanekuid arvestades oli kodulugu alates 1919/20. õppeaastast võetud ka õppeplaani.⁷ 1920. aastate algul tuli kodulugu Eesti koolijuha üldõpetuse kujul. Kodulugu ja üldõpetus kujunesidki tol ajal pedagoogilise mõtte kesksemateks teemadeks, mis ergutasid koolimehi eeskujusid otsima ja katsetama.

1920. aastal ilmus Tartu Õpetajate Seminari õpetaja ja metoodiku Jaan Rumma (1887–1926) “Maateaduse õppeviis.”⁸ Raamat oli mõeldud metoodiliseks abivahendiks ja konspektiivseks käsiraamatuks aineõpetajatele kogu algkooli kursuse ulatuses. Selles käsitletakse suures osas koduloolist materjali ja antakse ka koduloo temaatiline kava, kus loodusnähtusi ja inimtegevust käsitletakse aastaegade järgi. Tuuakse näitlikke

³ M. Kampmann, Kodumaatundmise õp[p]eviis. Töökooli seisukohalt käsitletud... Tallinn, 1917, 108 lk.

⁴ Samas, lk. 4.

⁵ Samas, lk. 9.

⁶ Samas, lk. 12.

⁷ F. Eisen, Pedagoogilise mõtte areng Eestis aastail 1918–1940. – Kooliuuenduslane, 1996, nr. 3, lk. 7.

⁸ J. Rumma, Maateaduse õppeviis. Tartu, 1920. lk.

palu kodulooaine elustamiseks. Maateaduse osas pühendatakse vähe tähelepanu kodumaa tundmaõppimisele. Põhiline tähelepanu on keskendatud üldmaateaduse metoodikale.

Üks esimesi kodulooõpikuid oli Saamuel Sutti “Kodulugu”,⁹ mis ilmus mimiograafil paljundatult vihikutena õppeaastate kaupa 1919–1920 Tartus. Selles esitati näitlik koduloo ainekava, milles oli lähtutud lapse kodust, koduloomadest, lapse tegemistest. Seejärel tuleb lapse ellu kool ja sügis, talv oma elukeskkonnaga ning lõpuks ekskursioon kodukohas. Õpilastele pakutakse siin võimalikult palju isetegutsemise võimalusi vaatluste, mõõtmiste, joonistamise ja mudelite valmistamise teel. Autor viitab oma aine esitamismeetodi selgitamiseks A. Diesterwegile, kuid ühtlasi on tunda saksa koduloo-koolkonna eeskujul andvat mõju.

Iseseisvumise koidikul kirjutas Eesti kooli ja õpetajate energilisemaid organisatooreid Jüri Annusson, et me peame oma noorsoo kasvatuse küsimustes astuma ühendusse teiste kultuurmaadega ja seadma kasvatuse teaduslikult põhjendatud alustele.¹⁰ Selle all pidas ta silmas Lääne uuenduspedagoogika ideid. Eesti rahvusliku kooli ja pedagoogilise mõtte üks suurkujusid, Haridusministeeriumi kooliosakonna juhataja Ernst Martinson 1935 (ast 1935 E. Murdmaa 1874–1957) käsitles oma 1919. aastal ajalehes “Sotsiaaldemokraat” ja 1920. aastal ajakirjas “Kasvatus” ilmunud pikemas kirjutises “Ühtluskool” lähemalt ühtluskooli korraldust Ameerika Ühendriikides, Šveitsis, Skandinaavia maades ja mujal.¹¹ E. Murdmaa asus veendunult seisukohale, et ühegi teise maa kool “puhtal kujul ei ole meile vastuvõetav” ja osundas Ameerika rahvakoolile, kus õpilased töötavad töökooli põhimõtte järgi.¹²

Lääne kooliuuenduslikud ideed jõudsid Eestisse mitte mingi ühtse ja tervikliku koolkonnana, mida nad endast ka ei kujutanud, vaid erineva pedagoogilis-didaktilise rõhuasetusega suundadena ja erinevate autorite vahendusel. Tegemist oli nii uusi suundi ja töövõtteid tutvustavate tõlkeliste ja eesti oma autorite kirjutistega kui ka mõne terviklikuma rakenduslikku laadi käsitlusega, mis mõeldud otse abiks õpetajale käsutamiseks koolis, näiteks M. Kampmaa, S. Sutti, J. Kühneli käsiraamatud koduloost. Lääne reformpedagoogika pärandist sai kõige esmalt eluõiguse kodulugu.

⁹ S. Sutt, Kodulugu. Tartu, 1920. lk.

¹⁰ Kasvatus, 1919, I. vihik, lk. 3–9.

¹¹ E. M.[artinson], Ühtluskool. – Sotsiaaldemokraat, 1919, nr. 33–35.

¹² E. Martinson, Ühtluskool. – Kasvatus, 1920, 4. vihik, lk. - ; 5. vihik, lk. - ; 6. vihik, lk.

Nii iseloomustasidki Eesti rahvuskooli tema rajamise algusajal kaks võtmesõna: ühtluskool ja töökool. Töökool oli seejuures E. Murdmaa arusaamist mööda uue demokraatliku riigi kodanike kasvatamise ülesanne ja tee.¹³

Eesti Õpetajate Liit asus õpetajate huvide kaitsmise kõrval õpetajate edasiharimise eestvedajaks, kusjuures Liidu poolt korraldatud õpetajate edasiharimise kursused toimusid peamiselt kooliuuenduse vaimses. Tema üritustel käsitleti nii üldpedagoogilisi kui ka ülddidaktilisi küsimusi. Juba Õpetajate Liidu asutamisel võeti tegevuse üheks olulisemaks eesmärgiks tutvustada õpetajaid uuenduspedagoogika vooludega ja aineõpetuse metoodikaga.¹⁴

Õpetajate edasiharimisel ja kooliuuenduse levitamisel tegi suurt tööd Õpetajate Liidu häälekandjaks kujunenud Tallinnas ilmunud pedagoogikaajakiri “Kasvatus” (1901–1940). Juba ajakirja ilmumise esimestel aastatel, kui toimetajaks oli J. Annusson, avaldati seal uuemate pedagoogiliste ideede kohta pikemaid kirjutusi tõlkeid saksa keelest, näiteks A. Hergerti artikkel “Töökool”¹⁵, E. Lüttge pikem kirjutis “Kuidas õpilasi iseseisvale tööle juhatada”¹⁶, T. Thalmanni artikkel “Kooliuuendus Saksamaal.”¹⁷ Hiljem, kui eesti koolimeeste oma sulest hakkas kooliuuenduse küsimustes kirjutisi ilmuma ja ajakirja toimetas E. Murdmaa (alates 1921), olid “Kasvatuse” veerud neile alati valla. Laiendades õpetajate silmaringi, õhutas “Kasvatus” neid otsima uusi teid ja katsetama. Hiljem, uude aastakümnesse jõudes võttis eesti koolimeeste progressiivsete ideede ja loova mõtte propageerimise ülesande suurel määral üle ilmuma hakanud didaktilis-metoodiline kirjandus, kuid “Kasvatuse” kooliuuenduslik missioon jätkus ka siis.

Kooliuuendusideede levitamisel ja Eesti koolipraktikasse toomisel etendasid tähtsat osa varasemast ajast tegutsenud Tartu ja Rakvere, kuid ka vastasutatud õpetajate seminarid, kus noored õpetajad said sellesuunalise ettevalmistuse nii teoorias kui pedagoogilise praktika najal. Üht kandvamat osa selles etendas Rakvere Õpetajate Seminar. Selle direktor Voldemar Raam (1880–1946) kutsus veebruaris 1920 seminari tööle asudes pikemate programmiliste kõnedega õppenõukogus esinedes õpetajaid üles rakendama

¹³ Kasvatus, 1921, nr. 17, lk. 261, 262.

¹⁴ Kasvatus, 1920, 4. vihik, lk. 125–128.

¹⁵ Kasvatus, 1920, nr. 8, lk.

¹⁶ Kasvatus, 1920, nr. 21–24, lk.

¹⁷ Kasvatus, 1920, nr. 22, lk.

töökooli ideid seminari õppe- ja kasvatustöös.¹⁸ Sõltuvalt seminari direktori ja aineõpetajate suhtumisest oli uuenduslike ideede jõudmine kujunema hakkavade õpetajaskonnani erinev, kuid üldkokkuvõttes väga oluline. Õpetajate seminarid aitasid juba iseseisva Eesti riigi kooli tekkimise aegu kaasa tegevõpetajate loovale didaktilis-metoodilistele otsingutele kaasamisel.

¹⁸ A. Nurk, Üldõpetus Rakvere Õpetajate Seminari Harjutuskoolis. Käsikirjalikus kogumikus. Mõtteid ja mälestusi Rakvere Õpetajate Seminarist 1912–1932/ Toimetanud A. Nurk. 1974, lk. 61. (Käsikiri Eesti Pedagoogika Arhiivraamatukogus)